

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון שמ"ז, פר' בהר בחקותי תשפ"ו

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

הזיק בשגגה לכלי עבודה של פועל גוי

עכו"ם, וא"כ גם אדם שמזיק בגופו לעכו"ם פטור. וסיים שדווקא לומר שאף על פי כן יהיה אסור לכתחילה להזיק גויים, ודן שם באריכות בראיות לדבר. אמנם ראוי להעיר לסיום דבריו שציין למה שכתב שיש איסור להזיק לעכו"ם. וצ"ע.

גניבת דעת בצדקה של גוי

בגמרא (בבא בתרא ח.) מצינו יסוד חשוב ביחס לדרך ההתנהלות בממון של גוי שניתן לצדקה למטרה מסוימת. מסופר שאמו של שבור מלכא שלחה לרב יוסף ממון של צדקה, וביקשה שיעשה בו 'מצוה רבה'. רב יוסף השתמש בכסף לפדיון שבויים, הנחשב למצוה רבה. ואולם בהמשך הסוגיא (:) מסופר ששלחה ממון לרבא, והוא קיבלו משום שלום מלכות, והקפיד על כך רבא. ונתבאר שם שבמעות של גויים יש לחלק לעניי גויים. ופירש רש"י (יא. ד"ה דלא), שרב יוסף היה ראוי ליעד את הממון לפדיון שבויים דוקא מפני שהגויה נתנה אותו על דעת שיעשה בו מצוה רבה, ואם היה משנה מייעוד זה היה בכך משום גניבת דעתה. לעומת זאת, כאשר הצדקה ניתנת בסתם, וישראל מחלקים אותה לעניי גויים, אין בכך גניבת דעת, מאחר שידוע ומפורסם שישראל מפרנסים גם את עניי הגויים.

ובקובץ שיעורים (אות נה) ביאר שדברי רש"י מדויקים מאוד, שהעמיד את האיסור על יסוד גניבת דעת ולא על יסוד גזל הגוי. שהרי כאשר אין הנוטל משתמש בממון לעצמו, אלא משנה את ייעודו בלבד, אין כאן גזל במובנו הרגיל. ואף אם גזל גוי אסור, מכל מקום שינוי כזה אינו בגדר גזל אלא בגדר היזק. ובהיזק לגוי לא מצינו איסור. שכן איסור גזל נלמד מן הכתוב (ויקרא כה א) 'וחשב עם קונוהו', וענין זה אינו שייך במקום שאין נטילת ממון לעצמו, ולכן פירש רש"י שהאיסור כאן הוא משום גניבת דעת.

שיטת החזון איש והמשך חכמה

אמנם מדברי החזון איש (אורח חיים סימן קיח סק"ה) בדן חמץ של נכרי המצוי באחריות ישראל, שכתב שאם אי אפשר להשיבו לגוי,

במנחת חינוך (פרשת בא, מצוה יא אות ו, קומץ המנחה) נידונה שאלה בדן חמץ של גוי המצוי ברשות ישראל, כאשר קיבל עליו ישראל אחריות לשמירתו. הספק שם הוא האם מותר לישראל לבער חמץ זה, או שמא יש בכך משום גזל הגוי, ובפרט לשיטות שגזל גוי אסור מן התורה. ואף אם יפצה את הגוי בדמים, מכל מקום אפשר שעדיין ייחשב הדבר כגזל.

וביאר שם, שאין הדבר מוגדר כגזל הגוי אלא כהיזק לגוי. באיסור היזק, לא מצינו שיהא מוסכם לאסרו בגוי. הרי גם בישראל גופא אין איסור היזק עומד לעצמו, אלא שהוא נלמד ממצות השבת אבידה: אם התורה חייבה להשיב את אבידת חברו, כל שכן שנצטווה האדם שלא להזיק מלכתחילה. אולם בגוי, שאין חיוב השבת אבידה, שוב אין מקום ללימוד זה. ואף שבישראל אסור להזיק אפילו כשכוונתו לשלם את הנזק, טעם הדבר הוא משום מצות עשה של 'ואהבת לרעך כמוך' ומה שנכלל בכלל 'מה דסני עלך לחברך לא תעביד', אך גוי אינו בכלל מצוות אלו.

מדברים אלו מבואר שלדעת המנחת חינוך אין איסור להזיק לגוי. היות שיסוד איסור היזק נובע מחיוב השבת אבידה, אם כן במקום שאין חיוב זה, אין גם איסור להזיק. דן בשו"ת דברי מלכאל (חלק ג סימן ל), האם מותר להקים סוכה ברשות הרבים סמוך לכותל ביתו. בתוך דבריו ביאר שאין הדבר נחשב גזל, שכן סוכה אינה אלא דירת עראי, וכל האיסור שבדבר הוא מצד העמדת מחיצה המעכבת את מעבר הרבים ואת תשמישם, ודבר זה אינו גזל אלא היזק, כדן הנועל ביתו של חברו. וממה נפשך, מצד ישראל הרי הם מוחלים, ואילו מצד גויים, אף להסוברים שגזילת גוי אסורה, כאן אין נטילת ממון אלא גרימת היזק בלבד, ולא מצינו שאסור להזיק גוי. והביא ראיה ממה שנאמר לגבי הקדש (עין תוספות בבא קמא ו: ד"ה שור רעהו) 'כי יגח שור רעהו' שור רעהו ולא שור של הקדש, ופטור זה אינו דווקא בשורו וממונו שהזיק להקדש, אלא אף באדם עצמו המזיק להקדש, ובמשנה (שם טו:) נאמר שהחיוב על רק נכסים של 'בני ברית', והיינו שהוא הדין 'שור רעהו' ולא של שור של

שלהי ימי הקיץ, בשכונה ותיקה בירושלים, עמד ביתו של ר' יואל שמחה קליין עטוף בפגיומים. שיפוץ יסודי היה בעיצומו: קירות נפרצו, ריצוף הוסר, ואוויר של אבק ומלט ריחף בחלל הבית. הקבלן שנשכר למלאכה היה פועל ערבי מן האזור, אדם חרוץ ופיקח, שהציב את כלי עבודתו בחצר הפנימית של הבית: מערבלי, פטיש חציבה, ומכונה לחיתוך אריחי קרמיקה, אותה מכונה עגולה ורועשת המכונה בפי הכל "דיסק".

ר' יואל שמחה, בעל הבית, הגיע באותו בוקר לבחון את התקדמות העבודות. דעתו הייתה טרודה בפרטים: מידות המטבח, מיקום השקעים, והאם האור ייכנס כראוי לחלון החדש. בהיסח הדעת, בעודו פוסע בין שברי אריחים וכבלי חשמל פזורים, דרך ברגלו על אחת ממכוונות העבודה. באותו רגע נשמע קול פצפוף חד, כקול מתכת הנשברת, וחלק ממנגנון המכונה השתחרר, התפרק ממקומו ונפל ארצה.

הקבלן מיהר אל המקום, הביט במכונה בעיניים דואגות וטען שנגרם לה נזק ממשי, המונע את המשך השימוש בה עד לתיקונה. ר' יואל-שמחה נבהל. לא הייתה לו כל כוונה להזיק, ואף לא העלה בדעתו שהמכונה מונחת במקום שבו דרך אדם מן השורה. מתוך יראת שמים ורצון לנהוג כדין תורה, פנה ר' יואל-שמחה לבית הדין, לשאול ולברר: האם אדם שדרך בשגגה, בלא כוונה וללא תשומת לב, על כלי עבודה של פועל גוי שנמצא בביתו לצורך מלאכה, חייב לשלם על הנזק?

תשובה

להזיק לגוי

יש לברר אם קיים איסור לכתחילה להזיק ממון של גוי. [נזכיר למה שכתבו הפוסקים שכל הנידון הוא בגויים שהם כעין הגויים שהיו עובדים עבודה זרה שאין דרכיהם מיוסדות על דרכי היושר והמוסר, ולא בגויים בעלי דת ומוסר שדרכיהם מתוקנות בדרכי המוסר והמשפט].

רשאי ישראל לשרוף את החמץ על מנת לשלם את דמיו, מבואר בטעמו של דבר לפי שממון הגוי מופקר לישראל בשעה שהוא גורם לו להיכשל בעבירה, אולם אף על פי כן מוטל עליו חיוב לשלם לנכרי את דמי הנזק. מדבריו מתבאר שסבר כי מעיקר הדין אסור לישראל להזיק את הגוי, ורק במקום שהממון גורם לישראל לעבור עבירה הותר לו להזיקו, ואף זאת על דעת שלם את הנזק. נמצא שאין ההיתר אלא מפני שהממון גורם לו להיכשל באיסור, ולא כהיתר כללי.

וכן עולה מדברי המשך חכמה על הכתוב (ויקרא כד יח) 'ומכה נפש בהמה ישלמנה', שביאר כי טעם הדבר שפסוק זה נאמר בפרשת אמור ולא בפרשת משפטים, משום שבפרשת משפטים נאמר 'אשר תשים לפניהם', ודרשו חכמים 'לפניהם ולא לפני עובדי כוכבים', למעט גויים מדיני ממונות. ואילו כאן, בפרשת אמור, הכתוב מחייב אף את המזיק בהמת גוי בתשלומים. והוסיף לבאר שזק אינו בגדר 'הפקעת הלוואה', שמותרת בגוי, אלא בגדר גזל, האסור אף בגוי.

מדברים אלו נראה כי דעת המשך חכמה כדעת החזון איש, שאסור להזיק את הגוי, והמזיק את ממונו נחשב כגוזל, וחייב בתשלומים, ולא הותר הדבר אלא במקום שיש צורך של מניעת עבירה.

חיוב תשלומים לאחר היזק

וגם לשיטת הסוברים שאסור להזיק ממון של גוי, יש לעיין עתה אם במקום שכבר אירע ההיזק, האם חייב המזיק לשלם לניזוק הגוי.

במקום שההיזק נעשה באופן שעל פי דיניהם של אומות העולם ישראל פטור מתשלום, בזה מפורש בברייתא (בבא קמא קיג.) שישראל וגוי הבאים לדין, אם ניתן לזכות את ישראל בדיני ישראל, יזכה אותו ויאמר לגוי 'כך דיננו', ואם ניתן לזכותו בדיני הגויים, יזכה אותו ויאמר לו 'כך דינכם'. וכן פסק הרמב"ם (מלכים פרק י הלכה יב), שאם באו ישראל וגויים לדון, מקום שיש זכות לישראל בדיניהם, דנים להם כדיניהם, ומקום שיש זכות לישראל בדיננו, דנים להם דין תורה ואומרים 'כך דיננו'.

ובחזון איש (סימן י סק"א) כתב שיש להסתפק אם היתר זה נאמר דוקא כאשר הגוי והישראל באים יחד לפני בית דין של ישראל, שאז יש רשות לבית הדין לזכות את ישראל בדין הראוי לו, אך אין בכך חיוב עצמי על הגוי, או שמא כבר שורש הדין כך הוא, שכאשר נתחייב הגוי בדין כגון בנגיחת שורו לשור ישראל, חל עליו חיוב תשלומים, ואם אינו משלם הרי הוא בגדר גזלן.

אולם במקום שעל פי דיניהם ועל פי דינינו היה הישראל חייב אילו הזיק לישראל, יש לדון אם גם כאשר הניזק הוא גוי קיים חיוב תשלומים, או שמא נאמר שאין חיוב לשלם על היזק לגוי.

החזון איש (בבא קמא סימן י סק"ד), כתב מפורש שאדם שהזיק ממנו של גוי חייב בתשלומים.

וראייתו מדין מי שרכב על סוס והזיק סוס של גוי שהיה מושאל ביד ישראל, שנפסק (סימן שעה סעיף ט) שחייב לשלם לגוי כפי שווי הנזק בלבד, ואינו חייב לשלם את הסכום הנוסף שהגוי מעליל ותובע מעבר לנזק. ואם היה אדם המזיק פטור מעיקר הדין כלפי גוי, הרי גם שווי הנזק הוא בגדר עלילה, ולמה יתחייב המזיק כלל. אלא ודאי שחיוב ההיזק קיים גם כלפי גוי, ועל כן חייב לשלם את שווי הנזק בלבד.

וכן כתבו להדיא גם בחוות דעת (סימן קסט ס"ק יד) ובאמרי בינה (הלוואה סימן עג), שהמזיק ממון של גוי חייב לשלם לו את דמי הנזק.

גם בשו"ת הר צבי (חושן משפט סימן קמב) דן בדינו של ישראל שהזיק גוי בגרמי, וכתב שיש מקום לפוטרו. והטעם משום שלדעת הש"ך (סימן שפ"א ועוד) דינא דגרמי אינו חיוב מן התורה אלא קנס ותקנת חכמים, ויש לומר שתקנה זו לא נתקנה כלפי גוי. מדבריו משמע, שבמקום שאין החיוב נובע מתקנה אלא מדין מזיק גמור שחיובו מן הדין, אף כשהניזוק הוא גוי חייב המזיק בתשלומים.

וכן הוכיח בחלקת יואב (תניינא ס' יד) מהגמרא במסכת ברכות (כ.), שם מסופר שרב אדא הזיק לאשה כותית שהייתה לבושה שלא בצניעות, וכשנודע לו שהיא כותית שילם לה את דמי הנזק.

האם הוא כחוב שאפשר להפקיע הלוואתו

אלא שהחזון איש כתב (שם) בסוף דבריו שאע"פ שהמזיק ממון של גוי חייב לשלם, מכל מקום חיוב זה מוגדר כחוב, ובמקום שאין בו חילול השם יש מקום להפקעת הלוואתו, כשם שמותר להפקיע חוב מגוי.

לעומת זאת, המשך חכמה כתב שהמזיק את הגוי נעשה עליו חוב גמור, ואין זה בכלל הפקעת הלוואתו שמותר.

שיטת החתם סופר והמנחת חינוך שאינו צריך לשלם

אמנם החתם סופר (פסחים ה) כתב שכשם שאדם המזיק הקדש בגופו פטור מדין שור רעהו, הוא הדין אדם המזיק גוי פטור מדין שור רעהו, ועוד כי מכל מקום הפקעת הלוואתו הרי מותרת לכולי עלמא במקום שאין חילול השם, והיזק נחשב כהפקעת הלוואה, ואף יש איסור בהשבת אבידתו. ומבואר כי לדעתו ישראל שהזיק גוי פטור מתשלומים במקום שאין חילול השם, ואפשר שאף יש בדבר איסור.

וכדבריו כן כתב גם במנחת חינוך (מצוה נו אות ג). והטעם הראשון שכתבו לפטור מצד דומיא דשור ההקדש כן כתב גם

בדברי מלכיאל (שם), ואם כי בתחילה כתב להתיר גם להזיק לכתחילה ממון הגוי, אך גם בסיום דבריו שדן לאסור לא חזר בו ממש שכתב בתחילה שעכ"פ אם הזיק פטור.

אמנם בחתם סופר (שם) כתב שדבריו הם שלא כדעת שער המלך (חמץ פ"ג ה"ד), ובמנחת חינוך (שם) כתב שדבריו הם שלא כהשאת אריה (חמץ ס' פח) וחק יעקב (ס' תמ"א) שכתבו שאפילו שאין חיובי שמירה לישראל על גוי, לדעת הרמב"ם ששומר שפשע חייב מדין מזיק, ישראל שיש ברשותו חמץ של גוי מתחייב בשמירה על נזקי פשיעה מדין מזיק. מתוך כל האמור עולה שהדבר תלוי במחלוקת הפוסקים. לדעת החוות דעת והחזון איש ועוד רבים המזיק את הגוי חייב לשלם, ואילו לדעת המנחת חינוך, דברי מלכיאל והחתם סופר המזיק פטור. עם זאת, גם החתם סופר, שכתב שהזיק לגוי דינו כהפקעת הלוואה המותרת, הדגיש שדבריו אמורים דוקא במקום שאין חילול השם. במקום שיש חשש חילול השם, יש לחייב בתשלום.

מעשה בהגר"א שנסע עם עגלון שהזיק ערוגות גויים

בחפץ חיים (שמירת הלשון חלק א שער הזכירה פרק ח בהשמטה) כתב שסיפר לו הגאון הצדיק מהר"ר יהושע ז"ל מחבר הספר 'חוסן יהושע', ששמע מפי הגאון האמיתי מהר"ר דוד טעביל ז"ל אב"ד מינסק, ששמע דבר זה מרבו מאור הגולה מהר"ח זלה"ה תלמיד מובהק של הגר"א, כמה גדלה חטאת האדם מי שהולך ומלשין על ישראל לפני הגויים ועונו גדול מנשוא, דינו שווה לאפיקורס והכופרים בתורה ובתחיית המתים שגיהנם כלה והם אינם כלים, וכתבו המקובלים שעונשו עבור זה שיבוא בכלב נובח.

וכתב כי כעין זה שמע בשם הגר"א זלה"ה, וכך היה המעשה שהגר"א קיבל על עצמו ענין גלות, ונזדמן ששכר בדרך עגלה אצל עגלון אחד ישראל, והסוס בהליכתו בדרך נזדמן שסר מן הדרך והלך על ערוגות ההולכות בצדו, והערוגות היו של גויים, ונסתכל הגוי מרחוק ורץ להעגלה להכות את הגר"א היושב בתוכה, והיה ברצון הגר"א לענות לו אני אינני פושע בזה, אלא העגלון חייב בזה שלא שמר בהמתו כראוי, אך התחזק ולא ענה אותו דבר. ואמר שאילו היה אומר כן היה נכנס בגדר מלשין, שכן גם העגלון פטור מן הדין, ואף אם היה חייב לא היה חייב אלא ממון בלבד ולא הכאות. נמצא שהיה גורם לגוי להרע לישראל שלא כדין, ועוון זה חמור מאוד.

